

УДК 371.14

Руслана Рославець,
Валентина Матіяш

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ – ЗАПОРУКА РОЗВИТКУ ЗДІБНОСТЕЙ І ОБДАРУВАНЬ УЧНЯ

У статті опрацьовано теоретичні аспекти проблеми формування професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів, Уточнено співвіднесеність змісту понять «компетенція», «компетентність», «професійна компетентність», «професійна компетентність майбутнього учителя», виділено спеціальні якості та чинники формування професійної компетентності вчителя початкової школи.

Важливого значення для формування професійної компетентності майбутніх учителів молодших класів набуває акмеологічний підхід, сутність якого полягає у вивченні особистості як цілісного феномена в єдності її суттєвих сторін. Поняття «акмеологія» походить від грецьких слів «акме» – вершина, квітуча пора і «логос» (logos) – вчення. «Асте» – вища точка, період розквіту особистості, найвищих її досягнень, коли людина проявляє свою зрілість в усіх сферах життєдіяльності і, передусім, у професійній діяльності. Під «акме» розуміється максимальний розвиток здібностей і обдарувань.

Ключові слова: компетенція, компетентність, професійна компетентність, професійна компетентність учителя початкової школи.

The article analyzes the theoretical aspects of the problem of formation of the professional competence of the future teacher of elementary school. The correlation between the concepts of «competence», «competence», «professional competence», «professional competence of the future» teacher is specified, special qualities and factors of forming the professional competence of the elementary school teacher are specified.

An acmeological approach, which essentially consists in the study of personality as a holistic phenomenon in the unity of its essential aspects, becomes important for the formation of professional competence of future teachers of the junior grades. The term «acmeology» comes from the Greek words «acme» – the summit, the flowering time; and «logos» – the doctrine. «Acme» – the highest point, the period of prosperity of the individual, its highest achievements, when man manifests his maturity in all spheres of life and, above all, in professional activities. Under «acme» is meant the maximum development of abilities and talents.

Key words: competence, competence, professional competence, professional competence of the elementary school teacher.

На сучасному етапі в умовах інтеграції України одним із пріоритетних напрямів розвитку освіти, означених у державних нормативних документах (навчальний план, навчальна програма, підручник та навчальний посібник) є підготовка кваліфікованих спеціалістів, здатних до творчої праці, професіонального розвитку. Суспільство потребує фахівців, які не лише компетентні у своїй професії, але й здатні дати достеменну відповідь викликам сьогодення. Одним із завдань сучасної вищої школи є підготовка компетентного, конкурентоспроможного фахівця, здатного успішно розв'язувати проблемні завдання, гнучко й своєрідно мислити, вміти пристосовуватись до швидких змін умов життя у полікультурному середовищі, «бути готовим змінюватися та пристосовуватися до нових потреб ринку праці, користуватися інформацією, активно діяти, швидко приймати рішення, навчатися протягом життя» [4, с. 51–60].

Відповідно до Національної стратегії розвитку освіти метою вищої педагогічної освіти в Україні є «підготовка та виховання педагогічних кадрів, здатних працювати на засадах інноваційних підходів до організації навчально-виховного процесу, дитиноцентризму, власного творчого безперервного професійного зростання» [9, с. 374].

Розвиток сучасної освіти потребує формування професійної компетентності вчителів початкової школи нового типу, які в умовах інноваційного освітнього середовища не тільки передають на інформаційному рівні учням знання, а й сприяють розвитку креативності їх мислення, формуванню умінь самостійної пізнавальної діяльності, самоорганізації. Оволодіння знаннями, мисленням та реалізація їх у практичній діяльності створює базу для загального зростання культури суспільства як невід'ємної умови розквіту добробуту в Україні. Науково-теоретичне обґрунтування особливостей формування професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів вимагає характеристики означеного поняття «компетентність» та його структурних компонентів у системі підготовки студентів до роботи в школі.

Аналіз досліджень засвідчує, що проблему компетентнісного підходу в освіті, як важливого чинника забезпечення якісної професійної підготовки майбутніх педагогів, розглядали А. М. Богуш, Н. М. Бібік, М. П. Васильєва, І. А. Зязюн, О. І. Ляшенко, Н. Г. Ничкало, С. О. Сисоєва, О. І. Пометун, О. В. Хуторської, С. Е. Трубачева, О. В. Овчарук, Л. І. Паращенко та ін. Проблемам формування професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів присвячено науково-педагогічні дослідження В. І. Боднар, Л. Ф. Ващенко, Т. В. Добудько, А. К. Маркова, Л. М. Мітіна, В. О. Сластьонін та ін. [2].

Суть поняття «компетентнісний підхід» сучасними педагогами-науковцями визначається як спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток предметних і фахових компетентностей особистості. Результатом такого процесу є формування загальної компетентності, що є

сукупністю ключових компетентностей, інтегрованою характеристикою особистості. Така характеристика має сформуватися у процесі навчання і містити знання, вміння, ставлення, досвід професійної діяльності. Під компетентністю науковці визначають спеціально структуровані (організовані) набори знань, умінь, навичок і ставлень, що їх набувають у процесі навчання. Вони дозволяють людині визначати, тобто ідентифікувати і розв'язувати, незалежно від контексту (ситуації) проблеми, характерні для певної сфери діяльності. Деякі педагоги розрізняють терміни «компетентність» і «компетенція», пояснюючи, що «компетенція» у перекладі з латинського «*competentia*» означає коло питань, у яких людина добре обізнана, пізнала їх і має досвід. Компетентність у визначеній галузі – це поєднання відповідних знань і здібностей, що дозволяють обґрунтовано діяти в певній сфері [11, с. 20]. С. Е. Шишов та В. А. Кальней вважають, що компетентність – це вміння діяти на основі набутих знань професійного вибору, і виділяють такі у структурі ключових компетентностей: компетентність у сфері самостійної пізнавальної діяльності, що ґрунтується на способах здобування знань з різних джерел інформації, зокрема, й пізнавальних; компетентність у сфері соціально-трудової діяльності (зокрема, й вміння аналізувати ситуацію на ринку праці, оцінювати власні можливості та інші) [11, с. 39–40].

На цій основі науковці вважають за потрібне ввести в обіг поняття «освітні компетенції», «професійні компетенції», як складні узагальнені способи діяльності, що їх опановує майбутній фахівець, де компетентність є результатом набуття компетенцій. Вони зазначають, що загальноосвітні компетенції потрібні не для всіх видів діяльності, у яких бере участь людина, а тільки для тих, що охоплюють основні освітні сфери та навчальні предмети.

Однак попри значний інтерес науковців проблема формування професійної компетентності майбутнього вчителя як у теоретичній, так і в практичній площині, на наш погляд, залишається малодослідженою.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні деяких аспектів проблеми формування професійної комунікативної компетентності майбутнього вчителя.

Державний стандарт початкової освіти базується на основі особистісно зорієнтованого і компетентнісного підходів, що відповідає нинішнім вимогам суспільства. Необхідними завданнями є опанування ключових компетентностей, що передбачають особистісно-соціальний та інтелектуальний розвиток учнів. Життєві компетентності учнів формуються на основі міжпредметних зв'язків та є інтегрованим результатом предметних і міжпредметних компетенцій [6].

В педагогічній практиці користуються двома поняттями: компетентність і компетенція, проте досі не існує єдиного підходу щодо визначення змісту даних термінів.

Словник сучасної англійської мови пояснює: «компетенція» (від латинського – *competentia* та (*compete*) – це сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), що є заданими до відповідного кола предметів і процесів та необхідними для якісної продуктивної дії стосовно них.

Термін «компетентність» (від лат. *competens*) – належний, відповідний – характеризують як похідне від «компетенції», оскільки воно вказує на суб'єкта як носія компетенції. Компетентність, на відміну від компетенції, передбачає не лише наявність відповідних знань та навичок, але й здатність до їх творчого використання. Компетентність становить сукупність необхідних щодо ефективної професійної діяльності (вузу, студента, викладача), систематичних функціональних знань й умінь (науково-виробничих, суспільно-політичних, психолого-педагогічних, економічних, предметних і відповідних особистісних якостей).

Неоднакові трактування дають автори визначенню поняття «компетенція». З точки зору навчального процесу, компетенція – це передусім результати навчання: під час вивчення модуля той, хто навчається, засвоїв конкретну компетенцію – конкретні знання, вміння; набув професійних якостей і продемонстрував під час цього наполегливість, самостійність, відповідальність (особистісні якості).

Освітня компетенція (за А. Дахіним) – це рівень розвитку особистості учня, пов'язана з якісним опануванням змісту освіти [5, с. 86].

За визначенням С. Д. Рудишин, компетенція – це процедурне вміння (як робити?), а не знання (що робити?). Ядром компетенції є сукупність способів діяльності. Компетентність, на думку дослідника, – це сукупність компетенцій, наявність знань і досвіду, потрібних для ефективної діяльності в конкретній предметній галузі, особиста здатність фахівця виконувати певний клас професійних завдань [13, с. 71].

А. Хуторської виокремлює трирівневу ієрархію компетенцій: ключові, загальнопредметні, предметні. Перелік ключових компетенцій вчений визначає на основі мети загальної освіти, структурної презентації соціального досвіду та досвіду особистості, а також основних видів діяльності учня, що дають йому змогу опанувати соціальний досвід, формувати навички життя та практичної діяльності в суспільстві.

Також досить актуальним є опанування дитиною не тільки вмінь ухвалювати нові рішення, активно діяти у нестандартних ситуаціях, а також навичок продуктивної творчої діяльності. Як вважає О. В. Хуторської, компетенція – це сукупність особистісних якостей людини (знань, умінь, навичок, способів діяльності), пов'язаних із відповідним колом предметів і процесів, потрібних для продуктивної дії, а компетентність – це володіння людиною відповідною компетенцією, що містить особистісне ставлення до предмета її діяльності [13, с. 58–64].

На думку Д. Ізаренкова [7, с. 54], компетенція – це «здатність

людини до спілкування в одному, деяких або всіх видах мовленнєвої діяльності, що є набутою у процесі природної комунікації або спеціально організованого навчання особливою якістю мовленнєвої особистості». Відповідно до сучасного розуміння поняття «компетенція», найбільш ґрунтовним є визначення дійсного члена НАПН України, професора А. М. Богуш [5, с. 6]. Так, дослідниця трактує професійну компетенцію як комплексне застосування мовцем мовних і немовних засобів для спілкування в конкретних соціально-побутових ситуаціях, уміння орієнтуватися в ситуації спілкування, ініціативність спілкування. До того ж, цілком логічним є підхід, коли комунікативна компетенція (А. М. Богуш) розглядається як обізнаність людини, певна система знань, практичних мовленнєвих умінь і навичок, мовленнєвих здібностей людини [5, с. 6].

В цілому більшість учених зазначає, що професійна компетентність – це, насамперед, професійні знання і вміння, ціннісні орієнтації, мотиви діяльності, культура, яка виявляється у мові, стилі спілкування, здібність до розвитку свого творчого потенціалу, а також професійно значущі особистісні якості. Зокрема, поняття «професійна компетентність» у педагогічній літературі трактується як єдність теоретичної та практичної підготовки студентів (А. Алексюк) [1, с. 124]; поєднання знань із професійно значущими особистісними якостями (І. Міщенко) [10, с. 12]; сукупність знань, умінь і навичок, що визначають результативність праці (К. Платонов) [12, с. 38].

У більшості випадків автори, розглядаючи «професійну компетентність», розуміють її як поняття неоднозначне, яке має низку складових, забезпечення кожної з яких є вкрай необхідним для становлення фахівця. Існують різні погляди щодо визначення складових професійної компетентності. І. Зязюн включає у зміст поняття «професійна компетентність» знання предмета, методики його викладання, педагогіки та психології і рівень розвитку професійної самосвідомості, індивідуально-типові особливості та професійно-значущі якості [8, с. 14].

С. Скворцова тлумачить поняття «професійна компетентність» як «найважливішу характеристику фахівця, який має бути готовим до виконання професійної діяльності, щоб самостійно, відповідально й ефективно виконувати власні професійні функції». Н. Іванцова тлумачить поняття «професійна компетентність» як «сукупність професійних знань, умінь, а також способи виконання професійної діяльності». З нашої точки зору, найбільш прийнятним щодо виокремлення компонентів у структурі професійної компетентності саме фахівців ФР є підхід (І. Зимня, О. Лебедєв, А. Хуторської та ін.), коли розглядається: спеціальний компонент (володіння професійною діяльністю на досить високому рівні); соціальний (володіння спільною професійною діяльністю, співробітництвом, а також прийнятими в цій професії прийомами професійного спілкування); особистісний (володіння прийомами особистісного само-

вираження і саморозвитку); індивідуальний (володіння прийомами самореалізації та розвитку індивідуальності у межах професії, готовність до професійного зростання, уміння організовувати працю без перевантажень); управлінський (володіння знаннями і вміннями планувати, формувати цілі та завдання діяльності, організовувати її, аналізувати результати тощо).

Отже, проаналізовані нами публікації учених свідчать про те, що в науковій літературі не існує єдиного визначення поняття компетенції та компетентності. Поняття «компетентність» і «компетенція» дає можливість виділити «професійну компетентність» і «професійні компетенції». Професійна компетентність – це інтегральна характеристика особи фахівця, визначальна його здатність та готовність вирішувати професійні завдання, пов'язані з реалізацією професійної діяльності в процесі надання соціальної допомоги з використанням знань, умінь, професійного і життєвого досвіду на основі сформованості мотиваційно-ціннісного ставлення до здоров'я та професійно-важливих якостей особистості [15, с. 23].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України: Історія. Теорія : [підручник для студентів, аспірантів та молодих викладачів] / А. М. Алексюк. – К. : Либідь, 1998. – 560 с.
2. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування / Н. М. Бібік // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики. – К. : К.І.С., 2004. – С. 47–52
3. Богуш А. М. Теоретичні й методологічні засади формування мовленнєвої компетенції дошкільника / А. М. Богуш // Педагогіка і психологія. – 2000. – № 1. – С. 5–10.
4. Глузман О. В. Базові компетентності: сутність та значення в життєвому успіху особистості / О. В. Глузман // Педагогіка і психологія : Вісник НАПН України. – 2009. – № 2(63). – С. 51–60.
5. Дахин А. Компетенция и компетентность: сколько их у российского школьника? // Народное образование. – 2004. – № 4. – С. 136–144.
6. Державний стандарт початкової загальної освіти. Постанова КМУ № 462 – [Чинний від 20.04.11]. – К., Кабінет Міністрів України. – 2011 (Державний стандарт України).
7. Изаренков Д. И. Базисные составляющие коммуникативной компетенции и их формирование на продвинутом этапе обучения студентов-нефилологов / Д. И. Изаренков // Рус. яз. за рубежом. – 1990. – № 4. – С. 54–60.
8. Зязюн І. А. Філософія педагогічної якості в системі неперервної освіти / І. А. Зязюн // Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка. – 2005. – № 25. – С. 13–18.

9. Матеріали III Всеукраїнського з'їзду працівників освіти. – К. ; Чернівці : Букрест, 2011. – 400 с.
10. Міщенко І. Б. Дидактичні умови формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх викладачів економіки в процесі професійної підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / І. Б. Міщенко ; Житомирський державний університет ім. Івана Франка. – Житомир, 2004. – 20 с.
11. Підласий І. П. Практична педагогіка або три технології : інтеракт. підруч. для педагогів ринкової системи освіти / Іван Павлович Підласий. – К. : Видав. Дім «Слово», 2004. – 616 с.
12. Ситуаційна методика навчання: теорія і практика / упор. О. Сидоренко, В. Чуба. – К. : Центр інновацій та розвитку, 2001. – 256 с.
13. Рудишин С. Д. Системний підхід до вищої освіти в Україні: освіченість, компетентність, національні цінності / С. Д. Рудишин // Педагогіка і психологія : Вісник НАПН України. – 2013. – № 3(80). – С. 69–75.
14. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы / А. В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58–64.
15. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя в умовах вищого навчального закладу : науковий посібник / під заг. ред. проф. С. І. Якименко. – К. : Слово, 2011. – 464 с.